

“DAĞ”IN TÜRKÜLERE MİTİK BİR ÖGE OLARAK YANSIMASI**Cengiz GÖKŞEN*****Rukiye GÖKŞEN****Öz**

Türküler, halkın hayatından kaynaklanan ürünlerdir. Halkın günlük hayatta yaşadığı veya şahit olduğu olay, durum, tutum ve davranışlarla ilgili duyguları, düşünceleri, sevinçleri, kederleri, nefretleri, ümitleri, inançları açık bir şekilde türkülerde yansır. Bu özelliklerinden dolayı türküler, halk kültürü ürünleri içinde en yaygın türlerin başında gelir. Türk milletinin bütün özelliklerini ve Türk kültürünü oluşturan maddi ve manevi unsurların hemen hepsi türkülerde görülebilir. Bu bağlamda, geçmişten günümüze Türk kültürü içinde ayrı bir yere sahip olan dağlar da türkülerde çeşitli rol ve fonksiyonlarda karşımıza çıkar.

Dağlar, İslamiyet öncesi Türk inanç sistemi içinde tabiatla ilgili inanç öğelerinden biridir. Yeryüzünün bu devasa kamburları sahip olduğu özellikler sebebiyle öteden beri insanoğlu için gizemli bir mekân ve varlık olmuştur. Dağlar, yükseklikleri, yücelikleri, ihtişamları, başlarında karın, boranın eksik olmaması, üzerlerinde yaşayan hayvanlara barınma ve beslenme imkânları sunmaları, konargöçer Türk yaşam biçiminin vazgeçilmez bir unsuru olmaları gibi birçok sebebe bağlı olarak Türklerin toplumsal hayatında canlı ve yüce bir varlık inancı oluşturmuşlardır. Bu inanç, tabii olarak, doğrudan halkın hayatından kaynaklanan ürünler olan türkülerde de yansımıştır.

Halk, yaşadığı olaylara bağlı olarak dağları nasıl algılamışsa türkülerde de aynı şekilde yansıtmıştır. Dağlar, türkülerde genellikle yüce, kutsal, irade ve kudret sahibi bir varlık olarak karşımıza çıkar. İnsanlar, bir kısım istek ve dileklerinin karşılanması için dağlara yalvarır. Bazı türkülerde dağların ya kendisi engeldir ya da yaptıklarıyla kişilerin isteklerinin gerçekleşmesini engellerler. Bunların yanında, dağlar bazen de ata, koruyucu, besleyici, dertleşilen, kendisine sığınılan, yücelerden veya uzak diyarlardan haber alınan bir varlıktır. Bu bağlamda, Türkülerde geçen “dağ” sembolü incelenmiş ve mitik bir unsur olarak Türk halk kültürü içinde türkülerde varlığını devam ettirdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türküler, dağ, Türk kültüründe dağ.

REFLECTION OF THE MOUNTAIN AS A MYSTICAL ELEMENT TO FOLK SONGS**Abstract**

Folk songs are products originating from the life of the people. Feelings, attitudes and behaviors, thoughts, joys, sorrows, hatred, hopes, beliefs about Event, situation, and attitudes and behaviors where people lived or witnessed in everyday life, clearly are reflected in in the folk song. Folk song because

* Doç. Dr.; Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, goksenc33@yahoo.com.

of its characteristics, is among the most common types of folk culture products. All characteristics of the Turkish nation and almost all constitutive material and spiritual elements of Turkish culture can be seen in the folk song. In this context, also mountains which have a separate position in Turkish culture from past to present we encountered with in various roles and functions in folk songs.

Mountains, is one of the nature-related elements within the pre-Islamic Turkish belief system. Due to the earth huge hump properties that have all long it has been a mysterious place and presence for mankind. Mountains whit its heights, glory, snow on top, always with snow and rain, presentations of sheltering and feeding facilities to the animals that live in, along side being an indispensable element of the Turkish nomadic lifestyle, Depending on many reasons they create an alive and supreme asset belief in Turkish people social life. This belief, naturally, the Folk songs are products that originating from the people life.

The people, Due to experienced events how did they perceive mountains reflected it on the song in the same way. Usually mountains, emerge as a sublime, holy, possessed of the will and power entity. People are begging the mountains to meet the part of demands and wishes. In the some of the songs mountains either itself is an obstacle or they prevent the realization of the wishes of the people with what they do. Furthermore, mountains are an entity that sometimes can be as ancestor, protective, sustaining, confidant, an entity that asylum in it, an entity that get the news from the sublimes or from distant lands. In this context, “mountain” symbol in the folk songs are examined and as a mystical element in the songs of Turkish folk culture has been determined that continue to exist.

Keywords: Folk songs, mountain, mountains in the Turkish culture.

Giriş

Türküler, halk kültürü içinde en yaygın ve sevilen türlerin başında gelir. Bu kadar sevilmelerinin ve yaygın olmalarının sebebi kendi özelliklerindedir. Türküler, halkın günlük yaşantısından kaynaklanan, halkın duygu ve düşüncelerini, dileklerini, nefretlerini, hasretlerini, umutlarını, alkışını-kargışını halkın kullandığı dille anlatan bir türdür. Türkülerde duygu ve düşünceleri daha etkili, daha güzel ifade etmek amacıyla sembollerden de istifade edilir. Temaların seçimi, işlenişi, kullanılan malzemeler, renkler, simgeler, o milletin kültürü, düşünce sistemi ile şekillenir. Türküler, kültür malzemeleri içinde hususi yerini biraz da kullandığı dilden almaktadır (Köksel, 2005, s. 82). Türkülerin birçoğu acının, hasretin, gurbetin, hüznün dile gelmesidir. Bu bakımdan coğrafyaya bağlı türlerdendir. Türkülerdeki coğrafi unsurların başında ise dağ gelmektedir. Bu bağlamda halk türkülerinde sıkça ve birçok fonksiyonla karşımıza çıkan sembollerden biri de dağdır. Gürbüz-Şahin tarafından TRT repertuarında kayıtlı 4440 türkü üzerinde yapılan coğrafi isimlerle ilgili bir çalışmada 875 kez ile en çok geçen ismin dağ olduğu tespit edilmiştir (Gürbüz-Şahin, 2011, s. 1638). Bu sayıya aynı türkü

içindeki mükerrer geçişler dahil değildir. Buradan hareketle hemen her beş türküden birinde “dağ” sözcüğünün en az bir defa geçtiği söylenebilir.

Bu çalışmada, halk türkülerinde yer alan “dağ” sembolü üzerinde durulacak, aslında coğrafi bir terim olan “dağ”ın sembolik olarak hangi anlamlarda, niçin ve hangi fonksiyonlarda kullanıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Türkünün Tanımı ve Ortaya Çıkışı

Türkü, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük’te, “hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume” (TDK, 2005, s. 2021) şeklinde kısaca tanımlanmıştır. Ayrıca türküler üzerine çalışma yapan birçok Türk bilim insanı türküyü tanımlamaya ve türkülerin nasıl ortaya çıktığını izah etmeye çalışmışlardır (Özbek 1994, s. 63-64; Başgöz, 2008, s.15; Bekki, 2004, s. 26-27; Çetindağ, 2005, s. 17-18; Yakıcı, 2007, s. 44; Boratav, 1992, s. 150; Kaya, 1999, s. 132; 2010, s. 733).

Bu tanımlar ve açıklamalara göre türküler, Türk halk şiirinin en eski türlerinden biri olup, çeşitli sayılarda, hece ölçüsüyle söylenmiş mısralardan oluşan, sevgi, özlem, hasret, gurbet, nefret, doğruluk, dürüstlük, mertlik, kahramanlık, iyilik, şefkat, merhamet, mutluluk, umut, hayal gibi içinde yaşanılan zaman veya gelecekle ilgili kişisel duygu ve düşünceleri dile getiren; ait olduğu toplumun hayatına yön veren inanç, âdet, gelenek, görenek, töreleri içeren; savaş, göç, kıtlık, sel, deprem gibi toplum hayatını derinden etkileyen konuları işleyen; zaman içinde yapı ve muhtevasında değişikliğe uğrayabilen; kişisel hâletiruhiye yanında, doğumdan ölüme kadar her türlü toplumsal olayda kendisine has bir ezgiyle söylenen ve ezgileriyle birbirlerinden ayrılan, halkın ruh hâlini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü yansıtan ürünlerdir. Kısacası türküler, halkın maddi ve manevi tüm değerlerini bünyesinde barındıran, sevinçlerini, kederlerini, duygularını, düşüncelerini yansıtan ve doğumdan ölüme kadar halkın yaşamış olduğu olaylara ve durumlara bağlı olarak ortaya çıkan; Türk toplumundaki en yaygın, en eski ve en sevilen türlerden biridir. Diyebiliriz ki Türk toplumunda kulağına türkü tınısı ve sözü çalınmamış ve ömründe türkü mırıldanmamış hiç kimse yoktur. Tanpınar’ın belirttiği gibi, “biz bu türkülerin milletiyiz.” Bu bağlamda türkülerin, Türk kültürünü yansıtan bir ayna olduğunu, Türk milleti var olduğu sürece türkülerin, türküler söylendiği müddetçe de Türklerin var olacağı söylenebilir.

Türküler kendiliğinden ortaya çıkan türler değildir. Yukarıdaki açıklamalarda genel hatlarıyla belirtildiği üzere, türküler genellikle halkın yaşamış olduğu veya şahit olduğu olay ve

durumlara bağılı olarak teşekkül eden ürünlerdir. Bu ürünler daha çok acıklı bir olaydan kaynaklanmakla birlikte, sevindirici bir olaya veya insanların çeşitli beklentilerine, dilek ve temennilerine, doğa olaylarına, tabiat güzelliklerine bağılı olarak meydana geldikleri de olur. Öztelli'nin belirttiğı gibi, beşikten mezara kadar günlük hayatta yaşanan her türlü olay ve durum türkü yakılmasına sebep olabilir (Öztelli, 1983, s. 13). Yardımcı'ya göre türküler, halkın ve yaygınlık kazandığı yörenin sosyal yaşantılarını, kültürlerini, acılı ve sevinçli günlerini, özelemlerini, toplumsal olayları dile getirip duyguları canlı tutarlar (Yardımcı, 2002, s. 101). Türkü yakan kişi, acısının, üzüntüsünün büyüklüğünü göstermek, etkileyiciliğı artırmak için bazı varlıkları, nesneleri istiare, teşbih, mecaz, telmih vb. sanatlar içinde kullanır. Bu varlıklardan biri de dağdır.

Türk Kültüründe Dağ

Türk kültürü içinde dağın çok ayrı bir yeri vardır. Bu yüzdendir ki halk hayatının, duygu ve düşüncelerinin en samimi ve açık yansıdığı ürünler olan türkülerde, aşağıda görüleceğı üzere, dağlar birçok fonksiyonda karşımıza çıkmaktadır.

Türk kültürüyle ilgili kaynaklara baktığımızda özellikle İslamiyet öncesi inanç sistemleri içinde dağların tanrısal bir algıya ve mitik birçok unsura sahip olduğı görülür. Kaşgarlı Mahmut, muhtemelen Müslüman olmayan Türkleri kastederek verdiğı bilgide kâfirlerin büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye Tengri dediklerini, bu gibi şeylere secde ettiklerini belirtir (Kaşgarlı Mahmut, 1999, s. 377-378). “Yer basrukı tağ, budhun basrukı beg: Yer baskısı dağ, insanların baskısı beydir” (Kaşgarlı Mahmut, 1998, s. 466) atasözünde ise dağların yeri sabitlediğı, tuttuğı belirtilmektedir.

Dağ, Türk kültüründe tartışmasız, kutsiyet arz eden bir yere sahiptir (Bayat, 2007, s. 227). Altaylılara göre dağ ruhları insanlar için iyilik, sağlık ve mutluluk veren hamiler olabildiğı gibi, saygısızlık yapıldığı takdirde hastalıklar gönderen cezalandırıcı da olabilirler. Onların lütfu hayvanların çoğalması, halkın refah ve sıhhat seviyesinin yükselmesi, insanların kötü ruhlardan korunmasından ibarettir (Anohin, 2006, s. 15).

Tanyu'ya göre ise Eski Türkler, dağların Tanrı makamı olduklarına inanırlar. Göklere uzanmış zirvelerin uzaktan mavi görünüşü bu inancın kökü olabilir. Şamanist Türkler veya bu inancın kalıntılarının etkisiyle İslamlaşmış olanlar bile dağa kutsallık verirler. Eski etkiler içindeki Türkler, dağın yer-su denilen ruhlarını, bazen Tanrısına önem vererek ziyaret eder, oralarda kurbanlar keser, ağaçlara bez bağlarlar. Dağ kültürünün izleri Orta Asya'da devam

etmektedir. Türkçe ve Moğolca mukaddes, mübarek, büyük ata ve büyük bakan anlamına gelen dağlar vardır: Han Tengri, Bayan Ula, Buztağ Ata, Bayırı Ula, Othon Tenere, Iduk Art, Kayra Kaan, Erdene Ula, Kuttağ, Nurata gibi (Tanyu, 1973, s. 30).

İslamiyet öncesine ait birçok unsur gibi, dağlarla ilgili inançlar da İslami veya İslamiyet’e ters düşmeyecek bir hüviyete bürünerek varlığını devam ettirmiştir. Kur’an-ı Kerim’de dağların dünyayı dengede tuttuğu (Nahl 16/15; Embiya 21/31; Nebe 78/7), Hz. Musa’nın Tur Dağı’nda Allah ile konuştuğu ve Allah’ın (CC) Musa’ya görünmek için dağa tecelli ettiği belirtilir (A’raf 7/143). Ayrıca Hira ve Sevr, Hz. Peygamber’in hayatında ve İslam tarihinde çok önemli fonksiyona sahip olmuş iki dağdır. Ancak bu dağlar, hiçbir zaman Türk kültüründeki gibi canlı ve kudret sahibi bir varlık olarak karşımıza çıkmazlar.

Çoruhlu’ya göre ulu bir dağ, ulu bir ağaç ve erişilmez gök *vb.* her Türk topluluğunda tanrı sayılabilmıştır. Bazı dağlar ve başka tabiat unsurlarının tanrı sayılmadığı zamanlar da olur ama o zaman bunlar tanrının meskeni veya bir şekilde tanrı ya da ruhlarla ilişkili olduğu düşünülen yerler olarak kabul edilirler. Tanrıların ve ruhların büyüklüğüne küçüklüğüne göre yaptıkları çeşitli işler vardır. Kimi her şeyi yaratmıştır, kimisi atmosferle ilgilidir. Kimisi bereket sağlar, bazıları özel olarak kadınların ve çocukların koruyucusudur. Bazıları insanlara ruh verir. Kimisi ölüme sebep verir, ölümün efendisidir *vs.* (Çoruhlu, 2011, s. 19).

Kuzgun’a göre insanlar, sırlarına vakıf olamadıkları tabiat olaylarını çözemeyince acze düşmüşler, tabiat kuvvetlerini canlı ve güçlü varlıklar olarak düşünmüşler, güneş, gökyüzü, dağlar, taşlar, ağaçlar, su *vb.* gibi tabiata ait bazı unsurları kutsallaştırmışlar, hatta bir kısım toplumlar daha da ileri giderek onlara tapmışlardır (Kuzgun, 1993, s. 33). Dağlar, Türk kültüründe canlı birer varlık olarak algılanmışlardır. Bu durumun tipik yansıması türkülerden alınmış aşağıdaki mısralarda açıkça görülecektir.

Özellikle İslamiyet öncesi Türk kültürü içindeki yerine bakıldığında dağlar birçok fonksiyonda karşımıza çıkmaktadır. Dünya milletlerinin mitolojilerinde olduğu gibi, Türk mitolojisinde de kozmik dağ simgeciliği görülür. Dağlar, yaratılışın başlangıcı ve evrenin direği, üç âlemi birbirine bağlayan varlıklar, insanların ibadet etmek ve kurban sunmak için tercih ettiği yerler, insanları tanrıya ulaştıran araçlardır. Tabiattaki diğer varlıklar gibi, dağların da ruhu vardır. Bu yüzden dağları memnun etmek ve kızdırmamak gerekir. Dağlar, çevrelerinde bulunan canlı varlıkları korurlar, beslenmeleri ve çoğalmaları için gerekli ortamları hazırlarlar. Ayrıca dağlar, ölenlerin ruhlarının tanrıya ulaştığı, kendisine dua ve bedduaların edildiği, geçmişte birer

kahramanken bir şekilde dağa dönüşmüş, ana ve ata kabul edilen varlıklardır. Bunun yanında eski Türklerde her boyun veya oymağın bir dağı vardır. Bu dağlar, hayatın devamlılığını sağlayan suların kaynağı olması ve canlılara beslenme ve barınma gibi imkânlar sağlamalarından dolayı da kutsanmışlardır (Bayat, 2007, s. 222-247; Sönmez, 2008, s. 190-191; Ögel, 1995, s. 423-464; Duymaz-Şahin, 2008, 117-118). Kutsanan dağlar, yüksek, gösterişli, başları karlı ve dumanlı, ağaçsız dağlardır. Dağlara, daha doğrusu, tabiatla ilgili bazı unsurlara inanç merkezli bakışın somut yansımaları İslamiyet öncesi ve sonrası arasında geçiş dönemi eseri olarak kabul edilen Dede Korkut Hikâyeleri'nde görülür (Ergin, 1997).

Ögel'e göre, Dede Korkut'ta dağlar, bir dağ gibi değil; hisler ve duygular ile yoğrulmuş, kişilik kazanmış, birer varlık olarak karşımıza çıkar. Oğuzlar dağlarla konuşur, dağlara dua, beddua ederler, yaşlanmalarından, yıkılmalarından korkar, esenlik ve şifa dilenir, geçit vermelerini ister, üzerlerine yemin eder, selam verirler. Dağları çeşit çeşit tanıtmalar ile tanıtır. Onlarla konuşurlar, ses (işit) vermelerini isterler (Ögel, 1995, s. 441). Böylece onlar bir kişilik kazanırlar. Dağlar artık mistik ve manevi düşüncelerden ve fonksiyonlarından arınıp, daha çok benzetme unsuru olarak öne çıkarlar.

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde, yerleştikleri çevrelerdeki bazı dağları ve tepeleri kült hâline getirmişler, buraları tıpkı Orta Asya'da olduğu gibi, ancak bu defa İslami bir görünüm altında, mübarek mekânlar olarak telakki etmişler, özellikle Bektaşî ve Alevî zümreler, bu yerleri büyük bir önemle takdis etmeye başlamışlardır (Ocak, ?, s. 401-402). Türkler, Anadolu'ya göçleri sırasında Orta Asya'da kullandıkları adları, pek çok yükseltiye tekrar vermiş ve buralarda birer kült oluşturmuşlardır. Pek çok tepeye, yükseltiye bir evliya mezarı konarak buralar âdeta kişileştirilmiştir. Bu mekânlar, kurban kesilen, dua edilen, kutsalla irtibata geçilen doğal tapınaklar halini almıştır. Diğer bir ifade ile Türklerin kutsal dağlarla ilgili düşüncelerini Anadolu'da tekrar canlandırdıklarını ve buraları yaşanabilir mekânlar haline getirdiklerini söylemek mümkündür (Duymaz - Şahin, 2008, s. 117-118). Bu durumun yansıması olarak sözlü ürünlerden olan türkülerde dağlar, birçok fonksiyonu olan sembolik bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Türkülerde Dağ Sembolü¹

Sembol, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük’te, “Duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret, remiz, rumuz, timsal, simge” (TDK, 2005, s. 1727) şeklinde tanımlanmıştır.

Türk kültüründe ve türkülerde dağlar sembolik manada birçok fonksiyonda karşımıza çıkar. Ancak bunlar içinde en önemlisinin dağların kudret ve irade sahibi bir varlık gibi algılanma olgusuna bağlı olarak mitik bazı özellikleri imlemesi olduğu söylenebilir.

Duygu ve düşüncelerin çeşitli sembollerle anlatımı öteden beri toplumlarda yaygın biçimde görülen bir durumdur. Türklerde de konargöçer yaşam biçiminin hâkim olduğu günlerden beri sembollerin yaygın biçimde kullanıldığı görülür. Örneğin 24 Oğuz boyunun her birini temsil eden damgaları vardır. Bu tür temsil sembollerinin yanında duygu ve düşüncelerin anlatımı sırasında da kullanılan sembolik ifadeler vardır. Dağ, halkın dilinde en yalın hâli ve en basit ifadesiyle bir teşbih unsuru olarak kullanılsa bile güçtür, kuvvettir, sağlamlıktır, dayanıklılıktır, mukavemettir.

Vural-Vural’ın da belirttiği gibi, motif ve semboller, ait oldukları bütün hakkında önemli ipuçları sunarlar. Türküler için de durum böyledir. Türkülerde yer alan motif ve sembollerin saptanarak yorumlanması, bölgenin kültürel değerleri hakkında önem arz eder (Vural-Vural, 2013, s. 647). Bu bağlamda, dağların türkülerde, yukarıda belirtmeye çalıştığımız Türk kültüründeki dağ algısıyla örtüşen bir yapıya sahip olduğu görülür.

Birçok türküde dağlar “yüce” veya “ulu” sözcüğüyle tavsif edilmektedir. Bazı türküler doğrudan “yüce dağlar” şeklinde başlamaktadır. Bu durumun çok rastlanan bir olgu olduğu, bu vesile ile arkaik manada dağların kutsallıklarının imlendiği, aynı zamanda böyle bir ifadenin altında dağların kutsal varlıklar olarak kabul edilme arketipinin yattığı, “yüce” kelimesinin hem saygı hem de kutsiyet atfetmek için özellikle kullanıldığı söylenebilir. Bunun yanında dağlar, zor zamanlarda koruyuculuğuna sığınılan, canlıları besleyen, büyüten, barındıran, yoldaş, arkadaş, sırdaş, haber verici, dert ortağı, kendisiyle konuşulan, dertleşilen, bazen de yol kesici ve insanları sevdiklerinden ayıran, eşine, dostuna, anasına, babasına kavuşmasını engelleyen bir varlıktır. Yani dağ birçok türküde coğrafi bir yer adından ziyade canlı bir varlık olarak karşımıza çıkar. Gürbüz-Şahin’in belirttiği gibi, türkülerin birçoğunda geçen “dağlar” kelimesi

¹ Sivas, Erzincan, Erzurum türkülerinde dağ sözcüğünün fazla geçtiği hemen dikkat çekmektedir. Bu durum, adı geçen şehirlerin etrafının dağlarla çevrili olması yanında, başka bölgelerden buralara gidip gelirken birçok dağ geçidinden geçilmek zorunda kalınmasından kaynaklanmasından kuvvetle muhtemeldir.

kimi zaman yârimden uzak kalan bir kişinin sitemini, kimi zaman haksızlıklardan dolayı dağa çıkan bir eşkıyanın kurtuluşunu, kimi zaman da coşkun duyguların ifadesini (Bir of çeksem karşı ki dağlar yıkılır) belirterek bir anlam kazanmaktadır (Gürbüz-Şahin, 2012, s. 1644-1645).

Sevda çekmenin en çok özdeşleştiği kelimelerden biri ateştir. Sevda ateştir, insanı yakar, sevdalı yanar, yüreği yangın yeridir, içi ateş ile doludur, içindeki ateşten ciğerleri ve yüreği kebab olmuştur, yüreği ve ciğerleri yana yana köze dönmüştür. Bunca yanık yüreğin bir araya gelmesiyle oluşan dağlar kömürdendir. Sevda sadece insanı yakmaz aynı zamanda ömrü de bitirir. Zaten feleğin kastı insanadır. Felek insanı kandırır, sevda feleğin bir oyunudur, feleğin bir kuşu vardır ve tırnakları demirdendir, insanı yakaladıktan sonra kurtulmak imkânsızdır.

Dağlar, tabiatın en güzel parçalarındandır. Her dağ üstünde taşıdıkları ve içinde barındırdıklarıyla aynı zamanda estetik bir varlıktır. İhtişamın, güvenin, sağlamlığın, sertliğin, vs. sembolüdürler. Bu yönleriyle birçok şiire, türküye ve sanat eserine konu olmuşlardır. Bunların yanında yukarıda belirtildiği üzere dağlar, Türk kültürü içinde birçok farklı kültürel olgunun içinde yer alan varlıklardır.

Türküler, halk hayatının ve hafızasının iz düşümüdür. Bu yüzden millî kültür unsurlarının en iyi yansıdığı edebi ve kültürel ürünlerin başında gelirler. Bu bağlamda, Türk kültürü içinde simgesel ve inanç unsuru olarak birçok fonksiyonda yer alan dağlarla ilgili yansımalar türküler içinde açıkça görülür.

Dağ(lar)ın Yüce Kutsal Bir Varlık Olarak Görülmesi²

Türkülerde en sık karşılaşılan durumlardan biri, dağların yüce bir varlık olarak algılanmasıdır. Bu durumla ilgili çok sayıda örnek görmek mümkündür. Aşağıdakiler bunlardan sadece birkaçıdır.

Duman eksilmeyen dağlar

Ah dağlar ah ulu dağlar

Yüce dağ başından indiremedim

Yönünü yönüme döndüremedim

Bir yârin aklını kandıramadım

² Bu çalışmada kullanılan bentler ve dörtlükler, www.turkuler.com/sözler 25.05.2016 sitesinden alınmıştır.

Aşağıdaki mısralarda dağların yüceliğinin vurgulanması yanında, yol vermesi için yalvarma da söz konusudur. Dağlarda tanrısal bir güç görülmekte ve kendilerinden medet beklenmektedir.

Başı duman pare pare

Yol ver dağlar yol ver bana

İslamiyet öncesinde yüksek dağların zirveleri Tanrı mekânı olarak tasavvur edilir. İslamiyet sonrasında ise bu tür yerlerde yatırların bulunduğu, evliya veya şehitlerin yattığı, buralara geceleri gökten yeşil bir ışık/nur indiğine dair anlatılar halk arasında yaygındır. Aşağıdaki bentte benzer bir inancın bulunduğu söylenebilir.

Yüce dağ başında yanar bir ışık

Düşmüşüm derdine olmuşum âşık

Ağ buğday benizli zülfü dolaşık

Aşağıdaki bentlerde ise dağların başını mesken tutma, Tanrı’yla olma durumu görülmektedir.

Yüce dağlar başı meskenim yurdum

Kadir Mevlam etsin (aman) bizlere yardım (ey)

Üç değil beş değil şu benim derdim (yâr yâr yâr)

Derdimin dermanı (aman) bilen olmadı”

Uca dağlar başında ceyran yol eyler

Ceyran yol eyler balam ceyran yol eyler

Su duran yerlerde ördek göl eyler

Ördek göl eyler balam ördek göl eyler

Dağların yüce ve kutsal bir varlık olarak algılanmasının yansımalarından biri de birçok türküye “yüce dağ” veya “ulu dağ” gibi ifadelerle başlanmasıdır. İnsanlar Allah’a dua ederken nasıl ilk önce yaratıcının adıyla cümleye başlıyorsa benzer bir durumun türkülerde de dağlar için yapıldığı söylenebilir. Bu bağlamda dağ ile ilgili birçok inanç türküleri oluşturan dörtlüklerin ilk mısralarında zikredilmektedir. Örneğin dağların yüceliği doğrudan mitik bir

inanç ögesidir. Bu tür ifadelerden kastedilen ya dağların doğrudan kendi yücelikleri ya da tanrı mekânı olmaları hasebiyle kutsanmalarındır.

Yüce dağdan bir yol iner

Gelir dolanı dolanı

Yüce dağdan aşan bilir

Aşıpta dolaşan bilir

Yüce dağda kar olmaz mı?

Sevende efkâr olmaz mı?

Aşağıdaki mısralarda ise kutsal veya tekin olmayan yer kabul edilen dağlardan aşıttan ve uzak düştükten sonra başa istenmeyen şeylerin gelmesi anlatılmaktadır.

Yüce dağ başından aşırđın beni

Tükenmez dertlere (aman aman) düşürdün beni (oy oy)

Madem güzel meylin yoğudu bende

Niye doğru yoldan (aman) şaşırttın beni

Barış Manço'ya ait aşağıdaki mısralarda ise hem dağların yol kesiciliği hem kendini kurban sunma hem de yalvarma görülmektedir. Burada dağların kudret ve irade sahibi olduklarına dair inanç olgusu burada açıkça görülmektedir.

Dağlar dağlar,

Kurban olam yol ver geçem,

Sevdiğimi son bir olsun yakından görem.

Yukarıda da belirtildiği üzere birçok türküde dağlar “yüce” kelimesiyle nitelenmişlerdir. Bu kelime, söylenişteki vurguya göre, nida veya sıfat olabilir ki bu durum dağlara bakışı değiştirir ve kelimenin tevriyeli olarak kullanıldığı görülür. “Yüce” kelimesi seslenme, hitap ifadesi olarak kullanıldığında kişileştirme, yüceltme, ululama manasında kullanıldığında ise sıfat görevi görmektedir. Ögel'e göre dağlara gitme, dağlarda ibadet etme eski Türk kültüründe olgunluk ifadesidir (Ögel, 1995, s. 426). Geçmişteki bu anlayışın yansıması olarak dağları

yüceltme, kutsama ifadeleri birçok türkölde yer aldığı, böylece dağlara bazen insani bazen de tanrısal vasıflar yüklendiğı söylenebilir.

Herkesin bir dağı olması

Geçmişte görülen inanç ögelerinden biri de herkesin bir kutsal dağının olmasıdır. Bu olgu en açık ifadesini Dadaloğlu'nun Osmanlı padişahının fermanı için söylediğı mısralarda bulur. Bu anlayış birçok türkölde doğrudan yansımıştır.

Hakkımızda devlet vermiş fermanı

Ferman padişahın dağlar bizimdir.

Bu mısralarda görünen inanç ögelerinden bir diğeri de aşağıda üzerinde ayrıca durulacak olan dağlara güvenme ve sığınmadır.

Bulutlar öper yüzünü

Bizim dağların dağların

Baharda görsen nazını

Bizim dağların dağların

Aşağıdaki dörtlüklerde ise dağları hem sahiplenme, hem de dertleri paylaşan güçlü bir varlık olarak görme durumu bulunmaktadır.

Dağlar dağımdır benim

Gam ortağımdır benim

Söyletme çok ağlarım

Yaman çağımdır benim

Senin yazın kışa benzer

Bir edalı başa benzer

Çok içmiş sarhoşa benzer

Duman eksilmeyen dağlar

Ah dağlar ah ulu dağlar

Eşinden ayrılan ağlar

Dağların Ana/Baba Olarak Algılanması

Türk kültüründe dağlarla ilgili olan inançlardan biri de dağların ana/baba, ata olarak görülmesidir. Dağların doğurganlık bağlamında ilk ata, ecdat olarak şekillenmesi bazı bilim adamlarına göre, dağın hayat gücünü kendinde barındırması, enerji kaynağı olması ile karakterize edilir. İlk ecdatlık ve soyun koruyucusu olması işlevi, dağın hayat kaynağı, yaşamın menşei olması ile ilgilidir (Bayat, 2007, s. 231). Aşağıdaki ilk bentte adı geçen kız dağların, dağ anasının kızıdır ve âlem ona hayrandır.

Dağlar kızı Reyhan Reyhan Reyhan

Analar kuzusu Reyhan Reyhan

Âlem sana hayran hayran hayran

Bu dağın maralıyam (turnam turnam dön beri)

Telleri karalıyam (yitirmişem ben yâri)

Yarımdan ayırdılar (turnam turnam dön beri)

Yürekten yaralıyam (yitirmişem ben yâri)

Dağların Koruyuculuğu ve Besleyiciliği

Türkülerde sıkça rastlanılan durumlardan biri de dağlara güvenme ve sığınmadır. Bu inanç ögesini barındıran en meşhur ifade yukarıda belirtildiği üzere Dadaloğlu'nun ünlü mısralarıdır. Dadaloğlu, padişahla dağı karşılaştırıyor ve dağlara padişahdan daha fazla güveniyor, bir manada dağların padişahdan daha güçlü olduğunu ima ediyor.

Hakkımızda devlet vermiş fermanı

Ferman padişahın dağlar bizimdir

Dağlara sığınmanın, güvenmenin, dağların besleyiciliğinin, koruyuculuğunun en açık yansımaları eşkıya türkülerinde ve hayat hikâyelerinde görülür. Kaçak durumuna düşüp dağlara sığınan kişileri dağlar, bağrına basmış, korumuş, kollamış, beslemiş, birçoğu yaşadığı bölgede iyi veya kötü nam sahibi hatta kahraman olmuş, üzerlerine türküler, destanlar söylenmiştir. Bu tür insanlar büyük şehirlere gidip, şehrin yer altı dehlizlerinde köstebek gibi veya başkalarının

eline bakarak silik, kimliksiz, kişiliksiz sünepe bir şekilde yaşamak yerine, dağların koruyuculuğuna sığınıp ad ve nam sahibi olmuşlardır. Bunların en meşhurlarında biri, Köroğlu’dur.

Necip Fazıl, Köroğlu şiirinde, “Azatlık ufkunda rastlanan dağlar / Bu dağlara gönül verdi Köroğlu” mısralarıyla dağların Köroğlu için özgürlük alanı olduğunu, dağlara sığınan Köroğlu’nun çilesinin dağlar tarafından alındığını ve bunun üzerine Köroğlu’nun, “Ak saçlı anadan geçilse bile /Dağlardan geçilmez” dediğini belirtmektedir.

Bayat’ın da belirttiği gibi, dağ, dış dünyanın bütün tehlikelerinden kahramanları korumaktadır. Dağın ona sığınanları hiçbir zaman ele vermediğine inanç o kadar güçlü olmuştur ki zamanla bunlar bazı tarihî kayıtlara, mesela Çin yıllıklarına da geçmiştir. Bunun en büyük kanıtı Ergenekon mitidir (Bayat, 2007, s. 236). Aşağıdaki dörtlüklerde da dağların koruyuculuğuna sığınılmıştır.

Dayadım sırtımı yamaçlarına
Gönül sevdalandı dağ başlarına
Beni götürsünler darağacına
Derdimin dermanı olsana dağlar

Derdime dermansın
Gönlümde sevdamsın
Katlime fermansın
Sen beni saklarsın dağlar

Halk arasında “dağ gibi adam”, “arkasında dağ gibi... var”, “güvendiğim dağlara kar yağdı” gibi deyimler de dağların bu özelliğiyle ilgilidir.

Türkülerde dağlarla ilgili olarak işlenen unsurlardan biri de dağların besleyiciliğidir. Yani dağlar hem koruyan hem besleyen hem de barındıran varlıklardır.

Yüce dağ başının da bir yanı yoldur (aman aman) (ah)
Doldur sunam doldur da suyunu doldur
Bülbül gül dalında feryat ederken
Bir dilek dilerim yâr senin için

Yüce dağ başında yayılır mı ola

Dolar memeler sızılar mı ola

Koyun da kuzusun arzular mı ola

Gel anam meleme vazgeç kuzundan

Dağların koruyuculuk ve besleyicilik algısının yansımalarından biri de Yörüklerin hayatında görülür. Yörükler kışı geçirmek için mutlaka bir dağın gölgesine sığınır ve hayvanlarının yavrularını orada alırlar.

Dağların Haber Getiriciliği

Dağların türkülere yansıyan fonksiyonlarından biri de habercilikleridir. Dağlar, buldukları yerlerde en yüksek mekânlar olmaları hasebiyle hem yeryüzüne hem de gökyüzüne hâkim durumdadırlar. Yerde olanları yukarıdan aşağı doğru görebildikleri gibi, gökyüzüne yakın oldukları için de gökte olanları veya olacakları ilk öğrenenler olup aşağıdakileri durumdan haberdar edebilmektedirler. Bunun yanında, uzak diyarlardan gelen göçmen kuşlardan, rüzgârlardan, yağmurdan, borandan, kardan tipiden haberdar olmaktadır. Ayrıca köklerinin yer altına kadar inmesinden dolayı yerin altından da haberleri vardır. Aldıkları olumlu veya olumsuz haberleri ise koruyucu bir fonksiyona sahip olduklarından çeşitli şekillerde bünyelerinde barındırdıkları canlılara anlatılmaktadır. Dağların bu tür haber vericilikleriyle ilgili olarak türkülerde birçok mısra, bent veya dörtlük görmek mümkündür.

Kuşlar ötmez güller soldu

Yüce dağlar duman oldu

Belli ki gittiğin yerden kara haber var

Mitik bir öge olarak kullanılan dağların özelliklerinden biri de dumanlı olmalarıdır. Ayrıca dumanın ilkel bir haberleşme vasıtası olarak kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Hattı zatında duman tek başına da bir şeylerin, ateşin, yangının, yağmurun, soğğun vs. habercisidir. Ayrıca ağızından ateşler saçan, dumanlar çıkaran varlıklar öteden beri insanlar için esrarını korumuştur. Dağların mitik bir hüviyet kazanmasında, geçmiş insanın zihinsel algısı üzerinde yanardağların oluşturduğu dağ imgesinin de önemli bir yeri olsa gerektir. Bu bağlamda duman, bir dağın veya varlığın mitik bir değeri olduğunu veya en azından bu şekilde algılandığını imleyen bir unsurdur. Aşağıdaki dörtlüklerde görüldüğü üzere dağların dumanlanması olumsuz bir şeyler olduğunun veya olacağının habercisidir.

Şu yüce dağları duman bürümüş

Yine mi gurbetten kara haber var

Yüce dağ başında bir kuş uçurdum

Ben meylimi bir güzele düşürdüm

Duydum nazlı yarım yad eller almış

Vallah dostlar ben aklımı şaşırdım

Kişileştirme, Dertleri Paylaşma

Türkülerin bazılarında dağlar ulu bir varlık olarak algılanmakla kalmayıp onlarla konuşulur veya dağlar insani davranışlar gösterir. Dertler dağlara söylenir, onlardan medet beklenir. Aşağıdaki ilk dördlükte önce dağların insanlar gibi ağladığı, sonra da ağlamaya sebep olan olayın, yani depremin sebebinin de dağlar olduğu belirtilmektedir. Bir sonraki dördlükte ise dağlara seslenilerek sevgilinin geleceği yolları açması istenmektedir.

Kan ağlıyor Erzincan'ın dağları (yavrum dağları)

Viran kaldı mor sünbüllü bağları

Sivas'a geliyor kalan sağları

Şikâyetim kimden kime ne deyim

Oy dağlar dağlar dağlar

Başı dumanlı dağlar

Göğsü çimenli dağlar

Yol verin yârim gele

Dinsiz imansız dağlar

Dağların Sevenleri Ayırması Ve Kavuşturması

Dağlar birçok türküde ise ayrılığın, gurbetin sembolüdür. Çünkü dağlar sevgililer arasına giren birer doğal engeldir aynı zamanda. Bu yüzden âşıklar bazen dağlara kızar veya sitem eder. Aşağıdaki ilk iki mısradaki kaybedilen sevgiliden dolayı dağlara sitem edilmektedir. İkinci bentte ise sılıya gitmek, sevgiliye kavuşmak için dağlardan yol istenmektedir.

Yüce dağlar var mı size zararım

Yar yitirdim uğrun uğrun ararım

Yol ver bana yol ver ey yüce dağlar

Yol ver artık ben sılama gideyim

Merhum Barış Manço da ilk söylediğinden bu yana herkes tarafından sevilerek dinlenen Dağlar dağlar türküsünde, sevgilisini bir defa olsun görebilmek için dağlardan engel olmaktan vazgeçmesini dilemektedir.

Dağlar dağlar, yol ver geçem,

Sevdiğimi son bir olsun yakından görem

Köksel'e göre dağ ayrılıkla özdeşlik kazanmış bir semboldür. Esas olarak engel anlamı taşır. Bu engel sılada duranla gurbete gidenin arasında durmaktadır. ... Sılada kalan, sevgilinin ardından bakan dağları görür, onları engel sanır. Gurbete giden de dağları aşır gitmiştir.

Aşan bilir karlı dağın ardını

Çeken bilir ayrılığın derdini (Köksel, 2005)

Dağın canlı ve kudret sahibi bir varlık gibi algılanma olgusu Dinî tasavvufi edebiyatımızın en büyük temsilcilerinden olan Yunus Emre'nin şiirlerinde de görülür. Yunus aşağıdaki dörtlükte önce yol kesici, haramiye benzettiği dağdan, daha sonra yolunu sevgiliye bağlayıp bağlayamayacağını sorar. Yani Yunus da dağları, yolları açıp veya kapayacak güçlü bir varlık olarak görür.

Harami gibi yoluma

Arkuri inen karlı dağ

Ben yârimden ayrı düştüm

Sen yolumu bağlar mısın

Yunus başka bir şiirinde ise dağları ve taşları kendine yoldaş olarak alır ve beraberce Allah'ı zikir isteğini belirtir. Dağların yüksekliği dikkate alındığında, bu zikri dağların ve taşların üzerinde yapılması ve onların vasıtasıyla Allah'a ulaştırılma düşüncesi de imleniyor olabilir.

Dağlar ile taşlar ile

Çağırayım Mevlam seni

Miskini'den alınan aşağıdaki şiirde ise dağların yol kesiciliği, gücü, kudreti vurgulanmıştır.

Diledim ki nazlı yâre gideyim

Her yandan çevirdi yolumu dağlar

Gurbet elde garip kaldım nideyim

Kırdı kanadımı kolumu dağlar

Dağlar oy dağlar dumanlı dağlar

O yârin hasreti bağrımı dağlar

Kurtulmadım tipisinden karından

Perişan eyledi hâlimi dağlar

Şimdi sevdiğimin gözü yollarda

Kalıp eğlenemem ıssız bellerde

Sadık Miskini'ye yaban ellerde

Reva mı gördünüz ölümü dağlar

Dağların fonksiyonlarından biri de birleştiriciliktir. Yukarıdaki birçok mısradan dağlardan yol vermesi veya yolları açması istenerek sevgililerin birleşmesi/kavuşmasını sağlaması istendiği görülmüştür. Aşağıdaki dörtlükte ise dağların sevgilileri birleştirdiği görülmektedir.

Uca dağların başına

Yârim gelir güle güle

Bir elinde güllü desmal

Balam yâr terini sile sile

Dağların türkülerdeki sembolik görüntüleri ve fonksiyonlarıyla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bunun yanında, buraya alınan bazı dörtlükler farklı durumları ihtiva edebilmektedirler. Bu durum, mitik unsurların farklı yorumlara açık olabilmelerinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Türkülerde dağların bu denli farklı simge ve fonksiyonlarda görünmesinden/dile getirilmesinden birbirine bağlı iki sonuç çıkmaktadır. Bunlardan birincisi dağların konar-göçer yaşamda hayati öneme sahiptir. İkincisi ise türkülerin geneli, kırsal kesimlerde yaşayan insanların hayatından kaynaklanan ürünlerdir.

Konargöçer yaşama sahip insanlar, her şeyleriyle tabiata bağlıdır. Hem kendilerinin hem de beslenmelerinin ve ekonomik faaliyetlerinin temel etkeni olan hayvanlarının beslenmeleri tamamen tabiata ve dolayısıyla dağlara bağlıdır. Bu yüzden dağlar, bu hayatı sürdüren insanların bütün kültürel unsurlarında yansımaları bulmuştur.

Türkülerdeki dağ sembolünün fonksiyonlarıyla ilgili olarak burada söylenenlerin hepsi doğal olarak birbiriyle bağlı hususiyetlerdir. Dağa ister kutsal bir varlık ister ata rolü biçilsin, bunların, kişiler üzerindeki tasarrufu birbirine benzerlik göstermektedir. Bu tür varlıkların en temel fonksiyonlarının başında hamilikleri gelir. Yani Tanrı da ana-babalar da kendilerinden gördüklerini korur, kollar, besler vs. Türkülerdeki dağ sembolünde de bu durumun yansımalarının görüldüğü söylenebilir.

Türküler, ortak duygu ve düşüncelerin yansıdığı ürünler olmaları hasebiyle geçmişten bu güne Türk kültüründeki unsurları bünyelerinde taşımaktadırlar. Dağlar, türkülerde birbirinden çok farklı fonksiyonlarda görülmekle birlikte, kültürel kodlara arkaik manada baktığımızda birçok kullanımın altında inanç unsurunun yattığı rahat bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda, dağlarla ilgili eski Türk kültürüne ait inançların örtülü bir şekilde bu güne taşındığı söylenebilir.

Kaynaklar

Anohin, A. V. (2006). *Altay şamanlığına ait materyaller*. (çev. Zekeriya Karadavut - Jannet Meyermanova), Konya: Kömen Yayınları.

Başgöz, İ. (2008). *Türkü*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

- Bayat, F. (2007). *Türk mitolojik sistemi (Kutsal dişi - mitolojik ana, umay paradigmasında ilkel mitolojik kategoriler - iyeler ve demonoloji)* 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bekki, S. (2004). *Baş yastıkta göz yolda Sivas türküleri*. İstanbul: Kitabevi.
- Boratav, P. N. (1992). *100 Soruda halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çetindağ, G. (2005). *Elazığ türküleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoruhlu, Y. (2011). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Duymaz, A. ve Şahin H. İ. (2008). Kaz dağlarında dağ, ağaç ve ocak kültü üzerine inanış ve uygulamalar. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19), 116-126.
- Gürbüz, M. ve Şahin, M. (2012). Türk halk müziği söz varlığında coğrafi motifler ve benzerlik Aaalizi. *International Journal Of Human Sciences [Online]*. 9(2), 1633-1656.
- Kaşgarlı Mahmut, (1998). *Divanü lûgat-it-türk tercümesi*. (çev. Besim Atalay), C 1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmut, (1999). *Divanü lûgat-it-türk tercümesi*. (çev. Besim Atalay). C III, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, D. (1999). *Anonim halk şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, D. (2010). *Ansiklopedik türk halk edebiyatı terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köksel, B. (2005). Halk türkülerinde ayrılık ve gurbet sembolleri. *Ortaç Türk Keçmişinden Ortaç Türk Keleceğine III. Uluslararası Folklor Konfransının Materialleri* (13-16 Kasım 2005), Bakü: 82-94.
- Kuzgun, Ş. (1993). *Dinler tarihi dersleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Ocak, A. Y. (yy). Türklerde dağ kültü. *TDVİA*, VIII, 401-402.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)*. C II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özbek, M. (1994). *Folklor ve türkülerimiz*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Öztelli, C. (1983). *Halk türküleri evlerinin önü*. İstanbul.

- Sönmez, S. (2008). *Dağ költü inancının altay, tıva ve şor destanlarındaki yansımaları üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tanyu, H. (1973). *Dinler tarihi araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yayınları.
- TDK, (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara.
- Vural, F. G. ve Vural, T. (2012). Niğde költürünün sesi: Niğde türküleri. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 8(3), 645-657.
- Yakıcı, A. (2007). *Halk şiirinde türkü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yardımcı, M. (2002). *Başlangıcından günümüze türk halk şiiri*. Ankara: Ürün Yayınları.
- www.türküler.com/sözler 25.05.2016